

ประวัติพระยาอนุมานราชชน

ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชน เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๑๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๓๑ ที่ตำบลวัดพระยาไกร อำเภอยานนาวา จังหวัดพระนคร^๑ เป็นบุตรของนายหลี่ หรือ มลิ และนางเฮียะ^๒ มีนามเดิมเป็นภาษาจีนว่า หลี่กวางหยง หรือเรียกสั้น ๆ ว่า กวางหยง และภายหลังใช้ชื่อว่า ยง ได้รับพระราชทานนามสกุลว่า เสฐียรโกเศศ ในสมัยรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว^๓ แต่ต่อมาเปลี่ยนใช้นามสกุลตามบรรดาศักดิ์ให้สอดคล้องตามธรรมเนียมตามพระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช ๒๔๘๔^๔ แล้วเลยใช้เช่นนั้นเรื่อยมา

ในด้านการศึกษา ได้เริ่มเรียนหนังสือเป็นครั้งแรกเมื่อมีอายุประมาณ ๕ - ๖ ปี โดยเรียนหนังสืออยู่กับบ้าน เมื่ออายุ ๙ - ๑๐ ปี มารดานำไปฝากเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านพระยานานา ต่อมาก็เข้าศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ที่โรงเรียนนี้ได้ศึกษาริชาภาษาไทย ภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ กริณิพนธ์ ภาษาอังกฤษ ขวเลข วิชาวาดเขียนและระบายสี

^๑เสฐียรโกเศศ, ฟื้นความหลัง (พระนคร : สำนักพิมพ์ศึกษิตสยาม, ๒๔๑๐), ๑:๑.

^๒เรื่องเดียวกัน, ๑ : ๒๘.

^๓C. F. Keyes, W. J. Klausner and S. Sivaraksa, eds., Phya Anuman Rajadhon: a Reminiscence (Bangkok: Sathirakoses-Nagapradipa Foundation, 1973), p. 62.

^๔"พระราชบัญญัติชื่อบุคคล พุทธศักราช ๒๔๘๔," ราชกิจจานุเบกษา ๕๘ (๑๔ ตุลาคม ๒๔๘๔) : ๑๓๘๕ - ๑๓๙๐.

ผลการเรียนที่โรงเรียนนี้อยู่ในขั้นดี มักสอบได้ที่ ๑ หรือ ๒ คู่แข่งคนสำคัญคือ พระยาปริชานสาส์น (เสริญ ปันยารชุน) ซึ่งต่อมาสอบชิงทุนได้ไปศึกษาวิชาครูที่อังกฤษ และมีความเจริญทางราชการ จนเป็นปลัดกระทรวงศึกษาธิการอยู่สมัยหนึ่งด้วย^๑

ในช่วงที่พระยาอนุমানราชธนกกำลังเรียนอยู่ในโรงเรียนก็รับจ้างอ่านหนังสือประโลมโลก ให้ชาวบ้านฟัง เช่น เรื่องสุภาภิตสอนหญิง สวัสดิรักษา เป็นต้น ทำให้อ่านคล่องจนมีอิทธิพลให้รักการอ่าน และสนใจในเรื่องไทย ๆ ต่อมาในภายหลัง รวมทั้งการอ่านพงศาวดารจีนและหนังสือประเภทวรรณศิลป์อื่น ๆ ก็ช่วยให้รักการเป็นนักประพันธ์โดยไม่รู้ตัว

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๔ หลังจากสอบไล่ได้ชั้น ๔ จากโรงเรียนอัสสัมชัญแล้ว ต้องลาออกจากโรงเรียนเพื่อออกไปทำงานหารายได้มาจุนเจือครอบครัว โดยไปฝึกงานที่โอสถศาลารัฐบาลทางสะพานพวงศ์ ใกล้เคียง ๆ โรงเรียนเทพศิรินทร์ โดยหวังจะได้เป็นนักเรียนแพทย์ต่อไป แต่เนื่องจากไม่ได้รับเบี้ยเลี้ยงหรือเงินเดือน และไม่มีความหวังว่าจะได้รับการศึกษาสูงขึ้นไปด้วย บิดาจึงให้ลาออกไปทำงานที่โฮเทลโอเรียนเตล ทำหน้าที่เป็นเสมียนและพนักงานทั่วไป ได้เงินเดือน ๆ ละ ๖๐ บาท แต่ทำอยู่ไม่ได้นานก็ไปสมัครรับราชการในกรมศุลกากร โดยยอมรับเงินเดือนน้อยลง เดือนละ ๑๐ บาท ทั้งนี้เพราะมีการออกพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ยกเว้นไม่เกณฑ์แต่ชายฉกรรจ์ที่รับราชการเท่านั้น

เมื่อแรกเข้ารับราชการในกรมศุลกากรนั้นได้ตำแหน่งเสมียนโทของกองภาษีขาออก เมื่อวันที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๔๔ แต่ในทางปฏิบัติแล้วทำงานในกองรายงานซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องอยู่กับกองภาษีขาออกเป็นส่วนใหญ่ ต่อมาวันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๔๔ ได้ตำแหน่งเป็นเสมียนฝรั่งกองรายงาน มีิสเตอร์นอร์แมน แมกสเวล (Norman Maxwell) เป็นหัวหน้ากอง ภายหลังเป็นเจ้าพนักงานรับเงินกองรับเงิน กรมศุลกากร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๕ และเลื่อนเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศุลกากรในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ - ๒๔๗๖

อย่างไรก็ตามการศึกษาของพระยาอนุমানราชธนกก็หาได้ยุติลงไม่ แม้เมื่อไปทำงานแล้วก็ได้สมัครเรียนพิเศษกับครูกะเดโรและพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าปฤษฎางค์ ผู้ที่สอนวิชาการต่าง ๆ ให้อย่างสำคัญ คือ นายนอร์แมน แมกสเวล และนายวิลเลียม นินน์ (William Nunn) แห่งกรมศุลกากร

^๑"ศาสตราจารย์พระยาอนุমানราชธนก," วิทยาสาร ๔๗ (ธันวาคม ๒๕๑๓) : ๑๑.

พระยาอนุমানราชชน ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ ตามลำดับต่อไปนี้

เป็นขุนอนุমানราชชน	เมื่อ ๑๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๕๔
เป็นหลวงอนุমানราชชน	เมื่อ ๒๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๕๔
เป็นพระอนุমানราชชน	เมื่อ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓
เป็นพระยาอนุমানราชชน	เมื่อ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗

หลังจากประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองมาเป็นประชาธิปไตย พระยาอนุমানราชชนถูกปลดออกจากราชการในกรมศุลกากร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ฐานรับราชการมานาน^๑ ต่อมากลับเข้ารับราชการใหม่ในกรมศิลปากร ดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองศิลปวิทยา และได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อวันที่ ๒๓ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ จากนั้นย้ายไปเป็นผู้เชี่ยวชาญสำนักนายกรัฐมนตรี เมื่อ ๑๔ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ถึง ๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ และเป็นอธิบดีกรมศิลปากร เมื่อ ๒๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ จนกระทั่งถึง ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ จึงได้ออกจากราชการเพื่อรับบำนาญ ด้วยเหตุสูงอายุ

เมื่อปลดเกษียณอายุออกจากราชการแล้ว ได้เป็นอาจารย์สอนวิชานิรุกติศาสตร์ โดยสอนวิชานี้มาแต่ปีแรกที่เปิดสอนวิชานี้ถึงขั้นปริญญาในคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๗ ภายหลังได้สอนวิชาอื่น ๆ ในคณะครุศาสตร์และรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยนี้ด้วย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยได้ประสาทปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๐^๒ และในปี พ.ศ. ๒๔๙๗ ได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์พิเศษของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นอกจากนี้พระยาอนุমানราชชนยังได้เป็นองค์บรรยายในวิชาศาสนาเปรียบเทียบที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ กับวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบที่วิทยาลัยวิชาการศึกษา^๓ และได้ชื่อว่า

^๑ เสียรโกเศศ, ฟื้นความหลัง, ๒:๓๓๒.

^๒ รอง ศยามานนท์, "ท่านศาสตราจารย์ พระยาอนุমানราชชน ที่ผมรู้จัก," ใน สังคมศาสตร์ปริทัศน์ ฉบับพิเศษ : พระยาอนุমানราชชนตามที่สนะของคณะรู้จัก (พระนคร : สำนักพิมพ์สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย และคณะบรรณาธิการนิตยสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์, ๒๕๑๒. จัดพิมพ์เนื่องในวันพระราชทานเพลิงศพ พระยาอนุমানราชชน, ๑๔ ธันวาคม ๒๕๑๒), หน้า ๗๑.

^๓ Phya Anuman Rajadhon (Bangkok : Sivaphorn, 1969), pp. 1 - 2.

เป็นผู้ให้กำเนิดมหาวิทยาลัยศิลปากรด้วยผู้หนึ่ง เมื่อคำนึงถึงความรู้ทางประวัติศาสตร์โบราณคดีแล้ว มหาวิทยาลัยศิลปากรจึงได้ประสาทปริญาโบราณคดีดุขุฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ให้ในปีแรกที่มีการพระราชทานปริญญาตรีในปี พ.ศ. ๒๕๐๙^๑

ชาวต่างประเทศยกย่องพระยาอนูมานราชชนว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องนิรุกติศาสตร์ ภาษาศาสตร์ และวรรณคดีไทย เป็นนักปราชญ์ที่ศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง จะเห็นได้ว่าแม่แต่ผู้ที่ทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อทำปริญญาเอกที่มหาวิทยาลัยคอร์เนลล์เกี่ยวกับเรื่องมานุษยวิทยา เมื่อเขียนเสร็จก็ยังไม่ส่งต้นฉบับมาให้พระยาอนูมานราชชนตรวจแก้ไขและเขียนคำวิจารณ์^๒ เป็นต้น

ความเป็นปราชญ์ของพระยาอนูมานราชชนนั้น เริ่มปรากฏแต่สมัยรับราชการอยู่กรมศุลกากรแล้ว เพราะเคยได้รับรางวัลจากวรรณคดีสโมสรในสมัยรัชกาลที่ ๖ จากหนังสือเรื่อง นิยายเบงกาลี ซึ่งเป็นงานแปลร่วมกับนาคะประทีป^๓ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพเคยตรัสชวนให้ทำงานในตำแหน่งเลขานุการราชบัณฑิตยสภา^๔ และเสนอให้เข้าเป็นสมาชิกวรรณคดีสมาคมที่ทรงคิดตั้งขึ้นในรัชกาลที่ ๗ อีกด้วย ทั้งยังทรงพระเมตตาโดยตลอด ถึงกับตรัสพยากรณ์กับสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ว่า ต่อไปพระยาอนูมานราชชนจะได้เป็นนักปราชญ์ เมื่อพระยาอนูมานราชชนย้ายมาประจำอยู่กรมศิลปากร สมเด็จพระเจ้าน้องนางเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เสด็จฯ ทรงสนทนากับพระยาอนูมานราชชนซึ่งต่อมาภายหลังได้ตีพิมพ์เป็นหนังสือ ๔ เล่มใหญ่ ๆ ในวันประสูติครบร้อยปีแห่งพระองค์ เมื่อวันที่ ๒๘ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๖

^๑ มหาวิทยาลัยศิลปากร, ที่ระลึกงานฉลองครบรอบ ๒๕ ปี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๑๒ ตุลาคม (พระนคร : บัณฑิตการพิมพ์, ๒๕๑๑), หน้า ๒๑.

^๒ Keyes, Klausner and Sivaraksa, eds., Phya Anuman Rajadhon a Reminiscence, p. 53.

^๓ เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง, ๔:๒๘๘.

^๔ เรื่องเดียวกัน, ๔:๑๗๘.

เมื่อตั้งราชบัณฑิตยสถานขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๗ พระยาอนุমানราชชนกได้รับเลือกให้เป็นราชบัณฑิตประเภทวรรณศิลป์มาแต่ต้น จนภายหลังได้มาเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งนายราชบัณฑิตยสถานจนตราอายุชัช ได้จัดพิมพ์พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน สำเร็จเรียบร้อยตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๙๓ อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน พิมพ์สำเร็จมาแล้วแต่ พ.ศ. ๒๕๐๗ ส่วนสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถานนั้นจัดพิมพ์ได้ ๘ เล่ม ในช่วงชีวิตพระยาอนุমানราชชนก นอกจากนี้ยังเป็นบุคคลสำคัญในด้านการบัญญัติศัพท์อีกด้วย

ในคํานงนเขียนหนังสือ พระยาอนุมานราชชนกมีชื่อเสียงในนามปากกาว่าเสฐียรโกเศศ ควบคู่ไปกับพระสารประเสริฐ เจ้าของนามปากกา นาคะประทีป นามปากกาของพระยาอนุมานราชชนกที่ใช้มีดังนี้ คือ

๑. คารม พ.ศ. (เปลี่ยนตาม พ.ศ. ที่ประพันธ์)
๒. เสฐียรโกเศศ
๓. ย. เสฐียรโกเศศ
๔. นามานุลักษณะ
๕. ส.ก.^๑

ผลงานของพระยาอนุมานราชชนกมีทั้งที่เขียนเพียงคนเดียว และเขียนร่วมกับพระสารประเสริฐ (นาคะประทีป) ซึ่งกรมศิลปากรได้รวบรวมผลงาน และพิมพ์เป็นบรรณานุกรมชื่อ บรรณานุกรมงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชนก และพระสารประเสริฐ^๒ งานเขียนเหล่านี้มีทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเขียนไว้ทั้งในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ฯลฯ

นอกจากงานเขียนตามรายชื่อใน**บรรณานุกรมงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชนกและพระสารประเสริฐ**^๓ แล้ว พระยาอนุมานราชชนกยังได้เขียนคำนำให้กับหนังสือที่ผู้อื่นแต่งด้วย หนังสือที่พระยาอนุมานราชชนกเขียนคำนำให้ นั้น จัดได้เป็น ๓ ประเภท คือ

^๑ กรมศิลปากร, บรรณานุกรมงานนิพนธ์ของศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชชนก และพระสารประเสริฐ, หน้า ๗.

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑ - ๒๐๘.

^๓ เรื่องเดียวกัน.

๑. ส่วนใหญ่เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นเอง (ทั้งที่แต่งคนเดียวและแต่งร่วมกับพระสารประเสริฐ (ตรี นาคะประทีป)) แล้วอนุญาตให้เจ้าภาพนำไปพิมพ์แจกเป็นธรรมบรณาการในงานอนุสรณ์ต่าง ๆ มีงานศพ เป็นต้น

๒. เป็นหนังสือของกรมศิลปากร ซึ่งมีผู้มาขออนุญาตไปจัดพิมพ์ (พิมพ์แจกหรือพิมพ์จำหน่าย) พระยาอนุমানราชชน เขียนคำนำให้ในฐานะเป็นอธิบดีกรมศิลปากร

๓. เป็นหนังสือที่ผู้อื่นแต่งและส่งมาให้เขียนคำนำหรือคำนิยมให้^๑ เช่น เรื่องพัฒนาชนบทในประเทศไทย ของ สุริทย์ ยี่งวรพันธุ์^๒

ในชั้นปลายแห่งชีวิตของพระยาอนุমানราชชนนั้น พระยาอนุমানราชชนได้มอบหนังสือให้จัดตั้งห้องสมุดอนุมานราชชนขึ้นในหอสมุดแห่งชาติ ครั้นเมื่อถึงแก่อนิจกรรมแล้ว ทายาทยังได้มอบหนังสือส่วนตัวตลอดจนสิ่งของที่ระลึกให้แก่ห้องสมุดดังกล่าวเพิ่มเติม ห้องสมุดนี้จะเก็บหนังสือส่วนตัวแต่เดิม หนังสือที่เป็นผู้แต่งหรือเขียนคำนำให้ รวมทั้งที่มีผู้ศรัทธาบริจาคสมทบในภายหลังด้วย

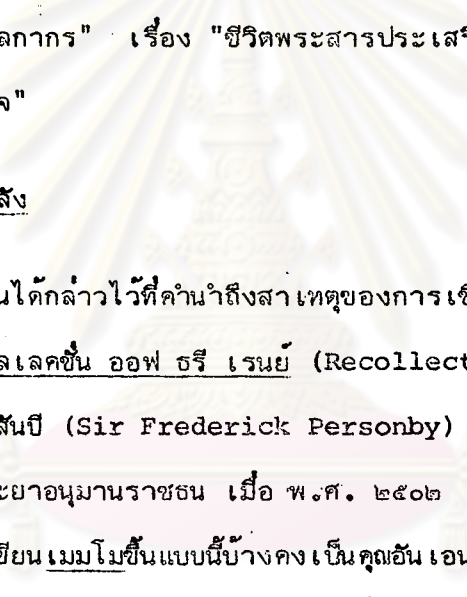
พระยาอนุมานราชชนถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๒ รวมอายุได้ ๘๑ ปี พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ทรงรับงานศพไว้ในพระบรมราชานุเคราะห์ พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์ในการบำเพ็ญกุศลออกเมรุทั้งหมด ทั้งยังพระราชทานโกศเป็นเกียรติยศ และทรงพระมหากรุณาเสด็จมาพระราชทานเพลิงทั้งสองพระองค์

^๑กรมศิลปากร, หอสมุดแห่งชาติ, รวมคำนำของศาสตราจารย์ พระยาอนุมานราชชน (เสฐียรโกเศศ) (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า (๓).

^๒พระยาอนุมานราชชน, "คำนำ;" ใน พัฒนาชนบทในประเทศไทย (Rural Development in Thailand), โดย สุริทย์ ยี่งวรพันธุ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (ธนบุรี: สหประชาพาณิชย์, ๒๕๐๔), หน้า ข.

พื้นความหลัง

พื้นความหลัง คือหนังสืออัตชีวประวัติของพระยาอนุমানราชชน เนื้อหาของเรื่องไม่ใช่ชีวประวัติโดยตรง ดังที่พระยาอนุমানราชชนได้กล่าวไว้ที่คำนำแล้วว่า ข้อความที่เล่ามีเรื่องอื่น ๆ ซึ่งไม่ใช่ชีวประวัติโดยตรง

พื้นความหลัง แบ่งออกเป็น ๔ เล่ม เล่มที่หนึ่งมี ๓ ตอน คือ เมื่อเกิด เมื่อเด็ก และเมื่อเรียนหนังสือ เล่มที่ ๒ เป็นการเล่าเรื่องชีวิตการทำงาน เล่มที่ ๓ นั้น เป็นการเล่าถึงประวัติในระยะชีวิตเข้าเขตเบญจเพส พร้อมทั้งมีภาคผนวก เรื่อง "ขวัญและประเพณีทำขวัญ" และเรื่อง "เที่ยวพิมาย" ส่วนเล่มที่ ๔ นั้น ผู้เขียนเขียนค้างไว้เพียง ๖ ตอน และมีภาคผนวก เรื่อง "ความหลังครั่งอยู่กรมสุลกการ" เรื่อง "ชีวิตพระสารประเสริฐที่ข้าพเจ้ารู้จัก" และเรื่อง "เมื่อข้าพเจ้าเฝ้าสมเด็จพระเจ้า"

สาเหตุของการเขียนพื้นความหลัง

พระยาอนุমানราชชนได้กล่าวไว้ที่คำนำถึงสาเหตุของการเขียนว่า เนื่องจากนายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ได้ส่งหนังสือชื่อ รีคอลเลคชั่น ออฟ ตรี เรนย์ (Recollection of Three Reigns) ของ เซอร์ เฟรเดอริก เพอร์สันบี (Sir Frederick Personby) มาให้จากประเทศอังกฤษ เพื่อเป็นของขวัญวันเกิดของพระยาอนุমানราชชน เมื่อ พ.ศ. ๒๕๐๒ และได้ปรารภว่า "ถ้าอาจารย์จะกรุณาหาเวลาว่างเขียน เมมโมรี่ แบบนี้บ้างคงเป็นคุณอันเอนก"^๑ อย่างไรก็ตามพระยาอนุমানราชชนก็ยังไม่ได้เขียน จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๐๔ ศาสตราจารย์พิทยา สายหู และรองศาสตราจารย์บุญวัฒน์ วิสกุล อาจารย์คณะรัฐศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้มาขอจดเรื่องราวอันเป็นความหลังในชีวิตประวัติของพระยาอนุমানราชชน แต่จดปากต่อปากไม่ได้นานก็เลิก เพราะต่างมีเวลาเป็นของตนเองส่วนมากไม่ตรงกัน จึงใช้วิธีให้นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ เป็นผู้มาซักถามพระยาอนุমানราชชนให้ตอบเล่าเรื่องเข้าเครื่องบันทึกเสียง เมื่อทำได้ ๓ หรือ ๔ ครั้ง นายสุลักษณ์ ศิวรักษ์ ก็ไปถอดเสียงออกเป็นตัวหนังสือพิมพ์ดีด แล้วนำมาให้ตรวจแก้ แต่ก็ทำไปไม่ได้ตลอด เพราะข้อความที่เล่าบันทึกเสียงไว้ไม่สมบูรณ์ เนื่องจากเป็นเรื่องเล่า

^๑ เสฐียรโกเศศ, พื้นความหลัง, ๑ : ก

จากความจำ โดยไม่ได้ฝึกเตรียมล่วงหน้าไว้ก่อน ถ้าเป็นการเขียนก็มีเวลาฝึกออกได้ทัน เพราะไม่ตกอยู่ในบังคับของเวลา ตามแต่เครื่องจักรบันทึกเสียงจะบงการ พระยาอนุমানราชธนจึงเปลี่ยนเขียนเป็นหนังสือ จึงเกิดเป็น เรื่องพื้นความหลัง

คุณค่าของพื้นความหลัง

อาจกล่าวได้ว่า พื้นความหลัง เป็นเครื่องเชื่อมต่อระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะเนื้อเรื่องที่เล่านั้นกล่าวถึงเรื่องราวในอดีตที่ผ่านมา พร้อมทั้งมีเรื่องราวที่กล่าวถึงในปัจจุบัน เช่น กล่าวถึงเรื่องราวของกรุงเทพฯ ในสมัยอดีตที่ผ่านมาว่ามีสภาพความเป็นมาอย่างไร ทำให้คนในสมัยปัจจุบันได้ทราบถึงสภาพของกรุงเทพฯ ในสมัยของพระยาอนุমানราชธน สภาพความเป็นอยู่ของชาวเมือง ประเพณี วัฒนธรรม ภาษา และหนังสือ จะเห็นได้ว่าแม้แต่ชาวต่างประเทศก็เห็นความสำคัญของเรื่อง พื้นความหลัง ทั้งนี้เพราะได้มีการแปล พื้นความหลัง ออกเป็นภาษาญี่ปุ่นด้วย^๑

การเล่าเรื่อง พื้นความหลัง วิธีเขียนเริ่มแรกมีลักษณะเป็นประวัติจากคำบอกเล่า (Oral History) ซึ่งยังไม่ค่อยมีผู้เขียนในลักษณะนี้ในประเทศไทย นับได้ว่าพระยาอนุমানราชธนเป็นผู้หนึ่งที่ได้เริ่มให้ข้อมูลแก่การศึกษาประวัติศาสตร์ในแง่นี้

จากการศึกษาเรื่อง พื้นความหลัง อย่างละเอียด และจากการศึกษาประวัติของพระยาอนุমানราชธนแล้ว จะเห็นได้ว่าพระยาอนุমানราชธนเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และเป็นนักการศึกษาที่สำคัญ สมกับค่ายก้องทั้งในหมู่ชาวไทยและชาวต่างประเทศ

^๑ การม ๒๕๒๔, "พระยาอนุমানราชธน บุคคลสำคัญของโลก," มติชน ฉบับสุดสัปดาห์